

УДК 929Ніковський(477.74)

Микола Горбатюк

ОДЕСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ АНДРІЯ НІКОВСЬКОГО: ДОКУМЕНТИ ДО БІОГРАФІЇ

На основі архівних документів та газетних публікацій детально проаналізовано одеський період життя відомого українського громадсько-політичного та культурно-просвітнього діяча А. Ніковського. Оpubліковано низку документів, що ілюструють згадану частину його біографії.

Ключові слова: Андрій Ніковський, Одеса, Новоросійський університет, Одеська «Просвіта», газета «Рада».

На основе архивных документов и газетных публикаций подробно проанализирован одесский период жизни известного украинского общественно-политического и культурно-просветительского деятеля А. Никовского. Опубликовано ряд документов, иллюстрирующих упомянутую часть его биографии.

Ключевые слова: Андрей Никовский, Одесса, Новороссийский университет, Одесская «Просвита», газета «Рада».

On the basis of archival documents and newspaper articles, the author analyzes in detail the life period, spent in Odesa, of the famous Ukrainian socio-political, cultural and educational activist A. Nikovs'kyi. A number of documents illustrating the mentioned above part of his biography is published.

Key words: Andrii Nikovs'kyi, Odesa, Novorosiys'kyi University, «Prosvita (Enlightenment)» of Odesa, the newspaper «Rada (The Council)».

Одним із актуальних завдань вітчизняної історичної науки з часів здобуття Україною незалежності є заповнення прогалин у вивченні біографій українців, імена яких замовчувалися з ідеологічних мотивів у часи домінування компартійної системи. До таких українців належить і Андрій Ніковський – відомий громадсько-політичний і культурно-просвітний діяч, мовознавець та публіцист.

Життя та діяльність А. Ніковського уже були предметом дослідження. Зокрема Ю. Середенко дослідила його творчу та епістолярну

© Микола Горбатюк, 2013

спадщину¹, П. Дунай проаналізувала літературно-критичну діяльність², Н. Миронець та І. Старовойтенко здійснили низку публікацій листів діяча³. Нами було проведено вивчення громадсько-політичної діяльності А. Ніковського та опубліковано частину його епістолярію⁴. Водночас слід зауважити, що окремі періоди життя А. Ніковського (у тому числі й одеський) ще не були предметом наукового пошуку. Також потребує продовження робота із публікації документів, листування та творчої спадщини діяча.

Андрій Васильович Ніковський народився 3 жовтня 1885 р. у селі Малий Буялик Херсонської губернії (нині – село Свердлове Комінтернівського району Одеської області)⁵. Село являло собою грецьку (за іншими даними – німецьку) колонію із доволі розвинутою інфраструктурою: воно було центром Мало-Буялицької волості Одеського повіту, станом на 1886 р. тут мешкало 1937 осіб, налічувалось 222 дворових господарства, існували православна церква, школа, поштова станція та 5 магазинів⁶. Як свідчать записи у метричній книзі Іоано-Предтеченської церкви села Малий Буялик Одеського повіту Херсонської єпархії його батьками були Василь Євстафійович Ніковський та його законна дружина – Ірина Опанасівна, обоє православного віросповідання⁷. Мати А. Ніковського походила із простих селян з під Березані Одеського повіту; батько належав до очаківських міщан, а його рід походив з «дрібних панів» з Київщини⁸. Із свідoctва про народження А. Ніковського дізнаємось, що його хрещеними батьками були одеський міщанин Василь Іванович Чумний і солдатка Олімпіада Матвіївна Байкова⁹.

У шестирічному віці малий Андрій осиротів. Після смерті батька його мати вийшла заміж вдруге і переїхала до Одеси, в «єврейських кварталах» якої промайнуло дитинство А. Ніковського. Тут же, в Одесі, він навчався у народній школі. Після закінчення школи у 1897 р. один рік працював разом зі своїм вітчимою у лазні Ісаковича в Одесі, «чистячи одвідачам чоботи, підсушуючи простирадла, бігаючи за квасом і милом»¹⁰. Після цього – деякий час слюсарем і прикажчиком¹¹.

Відомості про дитячі роки і ранню юність А. Ніковського мають фрагментарний характер. Так, Ю. Лавріненко пише: «Якось маленьким хлопчиком стояв Андрій Ніковський перед вівіскою магазину в Одесі і на запитання одного пана, що він робить, відповів: «Учусь, дяю, читати». Зворушений пан поміг хлопцеві здобути освіту, і Андрій блискуче закінчив в Одесі не тільки гімназію, а й Одеський університет»¹². Очевидно цією доленосною зустріччю була зустріч із сином одеського ювеліра М. Еліком. А. Ніковський писав, що цей сповнений «ідеалістичних пориваннів і бажання виводити в люди «кухаркиних дітей» юнак «спокусив» його «розкішними вигодами знання і освіти» і підготував до вступу в гімназію¹³.

Навчався А. Ніковський у П'ятій Одеській гімназії, яку закінчив у травні 1905 р. Із його атестату зрілості дізнаємось, що при відмінній поведінці А. Ніковський виявляв достатню старанність при підготовці уроків та письмових робіт і однаковий інтерес до всіх предметів. На-

вчався Андрій добре і з 14 років вже заробляв собі на життя приватними уроками. Втім, він не був відмінником, оскільки в атестаті кількість «п'ятірок», «четвірок» і «трійок» приблизно рівна. Найцікавішими дисциплінами для нього були географія, математична географія і фізика, з яких він мав оцінку «5»¹⁴.

Очевидно саме інтерес до природничих і математичних наук став вирішальним у виборі подальшого життєвого шляху А. Ніковського, оскільки 8 серпня 1905 р. він подав на ім'я ректора Новоросійського університету в Одесі І. Занчевського прохання про зарахування його студентом природничого відділення фізико-математичного факультету¹⁵. Провчившись в університеті трохи більше року, перебуваючи під враженням від революційних подій 1905 р. та впливом українофільського оточення, у першу чергу Одеської «Просвіти», А. Ніковський змінив свої погляди. 16 вересня 1906 р. він звернувся до ректора університету з проханням перевести його на історико-філологічний факультет¹⁶. Невдовзі прохання було задоволене, і молодий студент почав активно працювати на слов'яно-руському відділенні факультету¹⁷.

Як можемо дізнатися із документів під назвою «Запис на лекції студента історико-філологічного факультету словесного відділення Ніковського Андрія Васильовича» (зберігаються в Державному архіві Одеської області; наявно 8 таких карток за період 1907–1912 рр.), в університеті він відвідував лекції з російської, чеської, болгарської, польської, сербської, німецької, старослов'янської мов та санскриту, вивчав російську історію, історію грецької, римської, візантійської, західноєвропейської, російської літератури, загальне мовознавство, логіку, психологію та низку інших дисциплін¹⁸.

Під керівництвом професора Б. Ляпунова А. Ніковський працював над розробкою наукової теми «Язык «Малороссийских повестей» И.Ф. Квитки-Основяненка, как материал для истории русских говоров и в связи с языком древне-русских памятников». Досліджуючи цю тему, він влітку 1910 р. здійснив діалектологічну експедицію в околиці міста Хотин Бессарабської губернії (тепер Чернівецька обл.), де робив записи місцевої української говірки в селах Кулішівці, Вітрянці та Кельменці. На жаль, зібрані матеріали опубліковані не були¹⁹. Під час подорожі А. Ніковський захворів на малярію, яка сильно підірвала і без того слабке студентське здоров'я. Через хворобу він не встиг обробити зібраний матеріал та вчасно представити наукову роботу в університет. На прохання проф. Б. Ляпунова керівництво факультету дало А. Ніковському змогу закінчити розпочату роботу – продовживши термін його навчання ще на один рік – до 1 лютого 1912 р.²⁰

Наприкінці серпня – на початку вересня 1908 р. А. Ніковський одружився із слухачкою місцевих жіночих курсів Наталією Дмитрівною Христо, гречанкою за походженням. Як свідчать документи з особової справи студента Новоросійського університету А. Ніковського, одружуючись, він дотримався всіх необхідних формальностей, зокрема отримав дозвіл на одруження від ректора університету та від своєї матері і мате-

рі майбутньої дружини²¹. За твердженням дослідниці творчої спадщини А. Ніковського Ю. Середенко, тоді ж він почав співпрацювати із друкарнею своєї тещі Софії Христо. Там, зокрема, він видав першу книжку молодої письменниці Галини Журби – збірку оповідань «З життя» (1908 р.)²².

Навчаючись в університеті, А. Ніковський влився у політичне життя в Україні. Зокрема, він брав участь у роботі Товариства українських поступовців, що виникло 5 вересня 1908 р. після ліквідації УДРП. Утворення ТУП супроводжувалося появою громад товариства у близько 40 містах України. В Одесі виникло два гуртки ТУП: «Стара громада», під керівництвом М. Комарова і «Молода Громада», на чолі якої стояв С. Шелухін. А. Ніковський був членом «Молодої громади», до якої також входили В. Чеховський, І. Луценко, І. Липа та В. Боровик²³. Метою своєї діяльності як члена ТУП А. Ніковський вважав боротьбу за автономію України в оновленій республіканській Росії²⁴.

Активна громадська діяльність А. Ніковського та його участь у просвітянському русі сприяли тому, що він став делегатом від одеського студентства у Всеслов'янському студентському з'їзді, який проходив 11-17 червня 1908 р. у Празі. Значну фінансову допомогу на подорож А. Ніковський отримав від Ради товариства «Просвіта» в Одесі. Під час поїздки він виконав низку доручень Ради, а після повернення прозвітував перед нею про свою подорож²⁵.

У з'їзді взяло участь близько 300 делегатів²⁶. Українська делегація була однією з найчисельніших і за кількістю учасників займала 4 місце (20 делегатів, лише 1 – з Одеси). Метою участі у з'їзді українських представників, за словами О. Колесси, була боротьба за «право до свободного життя» і здобуття можливості вільного культурного розвитку²⁷. Позитивні наслідки з'їзду для української студентської молоді добре охарактеризував В. Піснячевський: «Він зблизив її з молоддю таких само пригноблених народів, як і український, і показав ясно, де наше суспільство, [...] може знайти тверду піддержку в тяжкій боротьбі. [...] Він показав не тільки широкому українському, але й загальнослов'янському суспільству, що на Сході Європи, в степах України росте і зріє нова сила, дужа поки що більше своїм числом, ніж культурним розвоєм, але й цей останній не за горами»²⁸.

Активна громадська позиція А. Ніковського добре виявилась в його участі у роботі Одеського товариства «Просвіта»: він був одним із його засновників, членом ради, секретарем і бібліотекарем²⁹. Саме А. Ніковський займався впорядкуванням бібліотеки, купленої у вдови колишнього лідера Одеської Громади, відомого історика і педагога Л. Смоленського³⁰. На початку 1907 р. в бібліотеці одеської «Просвіти» нараховувалося близько 1600 примірників книг³¹. До кінця 1907 р. А. Ніковський завершив її впорядкування, розробив правила для читачів та склав систематичний каталог. На той час бібліотека вже мала 2068 томів видань³².

А. Ніковський активно долучався до пропаганди культурних здобутків українського народу, що було одним із головних напрямків діяльності

одеської «Просвіти». Він був одним із найбільш активних референтів товариства. Його доповіді найчастіше стосувалися української літератури, драматургії і театру. Зокрема, впродовж 1907 р. він прочитав такі реферати: 1) «Артистична діяльність М. Садовського (з приводу 25-літнього ювілею)» (5 травня 1907 р.)³³, 2) «Нові течії в українській літературі» (10 жовтня 1907 р.)³⁴, 3) «Дрібні оповідання Винниченка» і 4) «Про поезії Олеся (одповідь на рецензію Ів. Франко)» (жовтень-листопад 1907 р.)³⁵, 5) «М. К. Заньковецька, яко національний талант» (1 грудня 1907 р.)³⁶.

Високу оцінку лектору-початківцю А. Ніковському дав Д. Дорошенко, який гостював у одеській «Просвіті» в грудні 1907 р. і був присутній на її засіданнях. «Читав молоденький студент – д[обродій] Ніковський, – писав Д. Дорошенко – кажуть, що це один з найкращих тут лекторів. Реферат був про М. Заньковецьку з приводу її ювілею. Зложений реферат дуже вміло, з хистом... Читає д. Ніковський виразно, досить гарною виробленою мовою, але зовсім тихо; мені здавалось, що в останніх рядах його зовсім не чують»³⁷.

У 1908 р. А. Ніковський прочитав ще 5 доповідей на літературно-мистецькі теми: 1) «Український театр і артистична діяльність М. Заньковецької» (19 січня 1908 р.), 2) «М. Старицький, як поет», 3) «Батьки і діти в сучасній українській драматичній літературі» (4 жовтня 1908 р.), 4) «П. Барвінський – оповідання й драматичні твори» (29 листопада 1908 р.) та 5) «Творчість С. Черкасенка (з приводу збірки «На шахті»)» (20 грудня 1908 р.)³⁸. 18 лютого 1909 р. А. Ніковський прочитав реферат «Українська критика і молоді письменники». На цьому засіданні, у зв'язку із заборонаю місцевої влади, були присутні тільки члени «Просвіти»³⁹.

У липні 1908 р. Сенат видав указ, згідно з яким діяльність українських освітніх організацій визначалася такою, що може «загрожувати громадському спокою»⁴⁰. Російська влада отримала юридичні підстави для тиску на «Просвіти» та їх закриття. Царська адміністрація Одеси відразу ж заборонила просвітянам влаштовувати вечори українською мовою, було введено попередню цензуру на реферати, п'єси та вірші⁴¹. Така політика місцевої адміністрації, на думку А. Ніковського, призвела до зменшення кількості рефератів, прочитаних у «Просвіті» з 62-х у 1907 р. до 42-х у 1908 р.⁴² «Історія одеської «Просвіти» в 1908 р., – писав він – це досить сумна історія українського товариства, що не стільки працювало для просвіти українського люду в Одесі, скільки змагалось за спроможність працювати»⁴³.

У 1909 р. наступ на український національний рух в Одесі продовжився. 10 січня 1909 р. було заборонено читати реферати і декламувати вірші на заходах товариства, а літературно-наукові зібрання, які «Просвіта» влаштовувала по середах, ставали закритими. Було накладено заборону на ряд доповідей, між іншим, і на реферат А. Ніковського «Український вертеп»⁴⁴. 28 листопада 1909 р. царська влада закрила товариство⁴⁵, мотивуючи це тим, що національні організації вносять «раздвоеніе в единый русский народ»⁴⁶. Останні, прощальні, збори просвітян відбулися 8 грудня 1909 р.⁴⁷.

Після закриття «Просвіти» А. Ніковський вступив до Одеської студентської громади, де читав курси мови й письменства в таємних групах шкільної молоді одеських гімназій та семінарії⁴⁸.

Згодом А. Ніковський спільно з іншими одеськими просвітянами взяв участь у створенні Українського клубу та музично-драматичного товариства «Українська хата». Перші загальні збори Українського клубу відбулися 3 жовтня 1910 р. Збори ухвалили заснувати власний хор і драматичний гурток й організувати при клубі такі комісії: драматичну, співочу, літературну та дитячих вечорів. А. Ніковський, разом із колишніми просвітянами С. Шелухіним, М. Комаровим, Л. Ковальчуком, І. Липою, В. Чеховським, І. Бондаренком, увійшов до складу літературної комісії. А його дружина – Наталя Дмитрівна – працювала у комісії дитячих вечорів (разом з Л. Шелухіною, Є. Чеховською, Ф. Бондаренко)⁴⁹.

А. Ніковський брав активну участь у просвітницькій роботі одеського Українського клубу. Зокрема, 26 лютого 1911 р. він прочитав реферат «Українська література і кріпацтво»⁵⁰, а 13 листопада 1911 р., з нагоди 100 річниці з дня народження Маркіяна Шашкевича – реферат про його життя і творчість⁵¹. Проте заходи «Українського Клубу» та «Української хати» не були такими масштабними як заходи «Просвіти», а характер їхньої діяльності часто не відповідав завданню поширення ідей національного відродження. Характеризуючи нові організації на початку 1912 р., А. Ніковський писав, що це «зовсім інший колєнкор: не просвітиш і не просвітишся»⁵².

Завдяки зусиллям А. Ніковського в середині листопада 1911 р. в Одесі з'явилася книгарня «Діло», яка займалася розповсюдженням української літератури та передплатою і дрібним продажем газети «Рада». Завідувала книгарнею дружина А. Ніковського – Наталя Дмитрівна⁵³.

Ще одним важливим напрямком громадської діяльності А. Ніковського була співпраця з різними періодичними виданнями, у першу чергу з газетою «Рада». Дописувачем щоденки він став у 1907 р., надсилаючи «кореспонденції про боротьбу генерала Толмачова з одеською «Просвітою» та рецензії на книжки»⁵⁴. Перші дописи А. Ніковського до «Ради» є одним із найцінніших джерел для дослідження історії одеської «Просвіти». У них він детально описував діяльність товариства, активно виступав проти нападок на одеську «Просвіту» російської реакційної преси⁵⁵, відстоював право українців на відкриття школи з українською мовою викладання тощо. Статті А. Ніковського виходили в «Раді» переважно в рубриці «З життя «Просвіт», або під назвою «Лист з Одеси».

Співпраця А. Ніковського з «Радою» не обмежувалась журналістськими дописами, він намагався впливати на загальний напрям газети та її тон. У листах до Є. Чикаленка він радив уникати в газеті різких виступів проти росіян і поляків та зайвої полеміки з іншими виданнями⁵⁶, наполягав на збільшенні критичних статей, інформації про діяльність нових видавничих організацій, про життя письменників⁵⁷, пропонував збільшити кількість рубрик, краще класифікувати інформацію та давати кожному повідомленню окремий заголовок⁵⁸.

Наприкінці жовтня – на початку листопада 1909 р. відбулася перша зустріч А. Ніковського з Є. Чикаленком, під час якої молодий журналіст на прохання видавця пообіцяв подавати до газети більше матеріалів⁵⁹. У цей період А. Ніковський у своїх дописах значну увагу приділяв висвітленню виборів до Одеської міської думи. Молодий журналіст не лише інформував широкий загал про політичні перипетії у місті, але й намагався донести до українців позицію ТУП. Зокрема, він захищав право євреїв на представництво у міській думі, відстоював ідею рівності націй; виступав за порозуміння українських, російських, єврейських та польських поступовців Одеси задля досягнення спільних цілей⁶⁰.

У зазначений період А. Ніковський також співпрацював і з іншими виданнями: журналом «Украинская жизнь», що виходив у Москві під редакцією С. Петлюри, Літературно-науковим вісником та газетою «Одесские новости», де він вів відділ «Из украинской жизни» і писав статті під псевдонімом Ан. Яринович⁶¹. Як свідчать документи жандармського управління м. Одеси, у жовтні 1912 р. А. Ніковський намагався започаткувати видання нової україномовної газети «Народня справа»⁶².

Навесні 1912 р. завершилося навчання А. Ніковського в Новоросійському університеті. Впродовж січня–квітня 1912 р. він здав в університеті 10 екзаменів; останній іспит було призначено на 31 травня 1912 р. Втім, уже на початку травня А. Ніковський відмовився від подальшого складання екзаменів, оскільки з наявними оцінками він міг розраховувати лише на отримання диплому II-го ступеню, що у свою чергу закривало йому шлях до магістерських іспитів. Прагнучи отримати диплом I-го ступеня, А. Ніковський вирішив перенести складання держаних екзаменів на весну 1913 р., обмежившись отриманням залікового свідоцтва про закінчення університетського курсу, яке давало право викладати у гімназії⁶³.

У цей же час, на фоні загострення протиріч між колективом газети «Рада» та її редактором М. Павловським, Є. Чикаленко запропонував А. Ніковському, якого знав як «освіченого, кебетливого і акуратного газетного робітника, [...] дуже симпатичну, солідну людину»⁶⁴, очолити газету на період відпустки постійного редактора. Останній відразу ж погодився⁶⁵.

У редакції «Ради» А. Ніковський швидко знайшов спільну мову з її співробітниками – С. Васильченком, М. Вороним, М. Гехтером, Д. Дорошенком, С. Єфремовим, А. Кузьминським, П. Понятенком, М. Поршем та ін.⁶⁶ Психологічні портрети, особисті риси та професійні якості співробітників редакції знайшли відображення у листах А. Ніковського до Є. Чикаленка⁶⁷.

Свою тимчасову роботу в редакції «Ради» А. Ніковський завершив 19 липня 1912 р., коли і виїхав до Одеси. В останньому листі з Києва до Є. Чикаленка він підсумовував: «За що я Вам без кінця вдячний, так за те, що дали змоги на редакторській посаді черпнути щирого життя і живої роботи. Робилося мені весь час легко і весело. І тепер поїду з гарним почуттям людини, що побувала на гарній, вдячній роботі»⁶⁸. Є. Чикаленко також був задоволений своїм новим співробітником. Даючи високу

оцінку роботи А. Ніковського, 12 листопада 1912 р. видавець «Ради» у своєму щоденнику записав: «він той місяць вів газету добре, цікаво, хоч ще не мав ніякого досвіду»⁶⁹.

Після повернення в Одесу А. Ніковський посилено працював над аналізом лексичного складу мови газети «Рада». «Мова – це щось таке мінливе, рухливе, непостійне, чому ніяк не можна вказати шляху розвитку, тим більше, що всі закони її складаються *post factum*»⁷⁰ – писав він Є. Чикаленку і переконував, що їх спільним завданням має бути запровадження через газету правильних лексичних форм⁷¹.

Протягом 1912–1913 навчального року А. Ніковський працював викладачем російської мови та педагогіки у двох одеських жіночих гімназіях. На службу до гімназій Е. Вісковатової А. Ніковський вступив 3 листопада 1912 р. і викладав тут російську мову в V та VI класах і російську мову та педагогіку в VII класі⁷². Праця у гімназії О. Белен-де-Баллю розпочалась 20 листопада 1912 р. і обмежувалася викладанням російської мови у VI та VII класах⁷³.

Працювати доводилось по 12-13 годин на добу, оскільки тільки лекцій молодий вчитель мав 31 на тиждень, а ще була перевірка зошитів, підготовка до свят з нагоди 300-річчя дому Романових та ін.⁷⁴. Роботу в гімназіях він у листі до Є. Чикаленка описував так: «Сьогодні на 5-му уроці хотів уже було покласти голову на катедру і голосно заплакати, та якось здержався. Під 5-й урок голосу зовсім нема; дмешся, а добути гласу не вдається; голова порожня, аж торохтить, снідати ніколи, і цигарку впахати до рота на уроці не годиться – отже голод такий, що в очах крутиться»⁷⁵. Утім, викладання у гімназії забезпечувало А. Ніковському стабільний і доволі значний прибуток, що у свою чергу дозволило йому перестати розглядати журналістику як спосіб заробляння грошей і сконцентруватися на цікавих для нього темах⁷⁶. До того ж у викладацькій діяльності А. Ніковському подобалась увага і захоплення учениць, їхнє шире відношення до вчителя⁷⁷.

Влітку 1913 р. А. Ніковський, незважаючи на запрошення керівництва гімназій⁷⁸, прийняв пропозицію Є. Чикаленка стати постійним редактором «Ради», яку очолював з 1 липня 1913 р. до 20 липня 1914 р.⁷⁹. Не дивлячись на те, що робота у навчальних закладах була більш прибутковою, А. Ніковський до викладання більше не повертався. Пояснюючи причини свого рішення, він писав у листі до Є. Чикаленка: «коли вже дихнув цим літературним повітрям – іншого не хочеться, а до того ж не буде з мене педагога більш задоволеного собою, ніж тепер газетяр»⁸⁰.

Із переїздом А. Ніковського до Києва одеський період його життя закінчився. Відтепер в Одесу він навідувався не часто – переважно у громадських та родинних справах. Ще меншу роль рідне місто почало відігравати у його житті після 1917 р., коли центр громадсько-політичних подій повністю перемістився у Київ, а самого А. Ніковського поглинув вир національно-визвольних змагань.

Далі публікуємо 12 документів, які ілюструють історію життя А. Ніковського в Одесі. Всі ці документи зберігаються у Центральному дер-

жавному історичному архіві, м. Київ та Державному архіві Одеської області. Зокрема, це – свідоцтво про народження, документи про навчання у П'ятій Одеській гімназії та Новоросійському університеті (посвідчення, прохання, атестати), одруження з Н. Христо, роботу в Одеських жіночих гімназіях тощо.

Тексти документів публікуємо без скорочень, мовою оригіналу зі збереженням стилістичних та орфографічних особливостей. Букви «єрь», «ять» та «і», що використовувались у дореформеній російській орфографії, замінено на сучасні відповідники (пропуск, «е» та «и» відповідно). Археографічне опрацювання текстів документів проведено згідно із загальноприйнятими правилами:

– авторські скорочення, власноручні підписи, пропущені слова, прийменники чи сполучники, відновлені упорядником, взято у квадратні дужки;

– без застережень виправлено явні помилки і описки та вилучено повтори;

– відсутні знаки пунктуації проставлено таким чином, щоб вони не спотворювали зміст документа;

– власноручні підписи на документах у публікації подано курсивом.

Місце і час створення документів визначено за їхнім змістом і авторським датуванням. Незалежно від наявності у листі авторської дати, вказівку упорядника на час і місце написання листа подано над авторським текстом праворуч. Дату та/або місце створення документа, якщо їх встановлено за змістом, зазначено у квадратних дужках.

Документи розміщено у хронологічній послідовності. Публікація супроводжується коментарями, у яких подано пояснення термінів, слів іншомовного походження, історичних подій, а також здійснено ідентифікацію персоналій та географічних назв.

¹ *Середенко Ю.* Андрій Ніковський у документальних свідченнях // Українознавство. – 2006. – № 4. – С. 114–120; *Її ж.* Джерела для дослідження видавничої діяльності А. Ніковського // Бібліотечний вісник. – 2006. – №2. – С. 35–40; *Її ж.* Джерела до вивчення біографії А. Ніковського // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / [ред. кол. О. С. Онищенко (голова) та ін.]. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 448–457; *Її ж.* Творча спадщина А. В. Ніковського як джерело дослідження громадсько-політичного та культурного життя України першої третини ХХ ст.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 2008. – 20 с.

² *Дунай П.* Андрій Ніковський у контексті доби: проблема митця й епохи: (до 120 річчя від дня народження) // Визвольний шлях. – К., 2005. – Кн. 9–10 (вересень–жовтень). – С. 122–139; *Її ж.* Андрій Ніковський: долаючи межі часу: монографія. – К.: Твім Інтер, 2009. – 240 с.

³ *Миронець Н.* До історії розриву стосунків між А. В. Ніковським та Є. Х. Чикаленком // Український археографічний щорічник. Нова серія / Археографічна комісія, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К.; Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. Український археографічний збірник. – Т. 11/12. – С. 672–675; *Її ж.* «Теперішні листи колись будуть цінним матеріалом

для історії...» (листування Андрія Ніковського з Євгеном Чикаленком. 1917 рік) // Пам'ять століть. – 1997. – № 5. – С. 24–27; Євген Чикаленко, Андрій Ніковський. Листування. 1908–1921 роки / Упор. Н. Миронець, Ю. Середенко, І. Старовойтенко; вступ. ст. Ю. Середенко, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2010. – 448 с.

⁴ Горбатюк М. Громадсько-політична діяльність Андрія Ніковського (1885–1942 рр.): автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2010. – 20 с. *Його ж.* Польсько-українські відносини після підписання Ризького мирного договору у листуванні А. Ніковського з В. Прокоповичем (квітень–липень 1921 р.) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 14 / гол. ред. Ю. І. Терещенко. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2008. – С. 231–261; *Його ж.* Листи Андрія Ніковського до Симона Петлюри (1920–1921 рр.) // Пам'ятки: археографічний щорічник / редкол.: С. Г. Кулешов (гол. ред.) та ін. – К., 2010. – Т. 11. – С. 68–101.

⁵ Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. – К.: Ін-т історії АН УРСР. – Одеська область. – 1969. – С. 563–564; Encyclopedia of Ukraine / Ed. by D. N. Struk. – Toronto-Buffalo-London: Univ. of Toronto press incorporated, 1993. Vol. 3:L-Pf. – P. 600.

⁶ Волости и важнейшие селения Европейской России. По данным обследования, произведенного статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Издание Центрального Статистического Комитета. Выпуск VIII. Губернии Новороссийской группы. Санкт-Петербург, 1886. – 157 с.

⁷ Державний архів Одеської області (далі – Держархів Одеської області), ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 22.

⁸ Життєпис А. В. Ніковського // Записки історико-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук. – К., 1923. – Кн. 2–3. – С. 94–95.

⁹ Держархів Одеської області, ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 22.

¹⁰ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України), спр. 67098 ФП, т. 59, ч. 3, арк. 598.

¹¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 44, № 510, арк. 1 зв.

¹² Лавріненко Ю. Андрій Ніковський (1885–1942) // Лавріненко Ю. Розстріляне відродження. – К. 2007. – С. 782.

¹³ ГДА СБ України, спр. 67098 ФП, т. 59, ч. 3, арк. 598.

¹⁴ ГДА СБ України, спр. 67098 ФП, т. 59, ч. 3, арк. 598; Держархів Одеської області, ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 18, 19–20.

¹⁵ Держархів Одеської області, ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 9.

¹⁶ Там само, арк. 6.

¹⁷ Життєпис А. В. Ніковського // Записки історико-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук. – К., 1923. – Кн. 2–3. – С. 95.

¹⁸ Держархів Одеської області, ф. 45, оп. 1, спр. 725, арк. 1–8.

¹⁹ ІРНБУВ, ф. 44, № 497, 1–1 зв.; Життєпис А. В. Ніковського // Записки історико-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук. – К., 1923. – Кн. 2–3. – С. 95.

²⁰ ІРНБУВ, ф. 44, № 497, арк. 1 зв.

²¹ Держархів Одеської області, ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 12, 24–25.

²² Середенко Ю. В. Творча спадщина А. В. Ніковського як джерело дослідження громадсько-політичного та культурного життя України першої третини ХХ ст. – Дис... канд. іст. наук. – К., 2008. – С. 31.

²³ ГДА СБ України, спр. 67098 ФП, т. 59, ч. 3, арк. 600.

²⁴ Там само.

²⁵ Програма з'їзду слов'янських студентів у Празі // Рада. – К., 1908. – 10 червня. – С. 2; Василько. Одеська «Просвіта» в 1908 році // Рада. – К., 1909. – 6 січня. – С. 3–4.

- ²⁶ З'їзд поступового слов'янського студентства // Рада. – К., 1908. – 17 червня. – С. 2.
- ²⁷ *Піснячевський В.* З подорожі. I. Студентський з'їзд // Рада. – К., 1908. – 19 червня. – С. 1.
- ²⁸ *Його ж.* З подорожі. V. Слов'янське питання і українська студентська молодь // Рада. – К., 1908. – 8 липня. – С. 1.
- ²⁹ ГДА СБ України, спр. 67098 ФП, т. 59, ч. 3, арк. 599.
- ³⁰ Там само.
- ³¹ З життя «Просвіт» // Рада. – К., 1907. – 4 квітня. – С. 3.
- ³² З життя «Просвіт»: Звідомлення про діяльність одеської «Просвіти» за 1907 рік // Рада. – К., 1908. – 13 травня. – С. 3.
- ³³ З життя «Просвіт» // Рада. – К., 1907. – 8 травня. – С. 3.
- ³⁴ З життя «Просвіт»: Одеська «Просвіта» // Рада. – К., 1907. – 30 вересня. – С. 3.
- ³⁵ *Шелухін С.* З життя «Просвіт»: Про діяльність Одеської «Просвіти» // Рада. – К., 1907. – 5 грудня. – С. 3.
- ³⁶ *А. В.* З життя «Просвіт»: Святування ювілею М. К. Заньковецької в Одеській «Просвіті» // Рада. – К., 1908. – 25 січня. – С. 3.
- ³⁷ *Дорошенко Д.* З життя «Просвіт»: В гостях у одеських просвітян // Рада. – К., 1907. – 19 грудня. – С. 3.
- ³⁸ *Василько.* Одеська «Просвіта» в 1908 році // Рада. – К., 1909. – 6 січня. – С. 4.; *Василько.* З життя «Просвіт»: в Одеській «Просвіті» // Рада. – К., 1908. – 25 грудня. – С. 4.
- ³⁹ З життя «Просвіт» // Рада. – К., 1909. – 21 лютого. – С. 3.
- ⁴⁰ *Касьянов Г.* Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX ст. – К., 1993. – С. 61.
- ⁴¹ *Белоусенко О.* Гибель «Просвіт» // Украинская жизнь. – М., 1912. – № 1. – С. 34; *Василько.* Одеська «Просвіта» в 1908 році // Рада. – К., 1909. – 6 січня. – С. 3–4.
- ⁴² *Василько.* Одеська «Просвіта» в 1908 році // Рада. – К., 1909. – 6 січня. – С. 3–4.
- ⁴³ Там само. – С. 3.
- ⁴⁴ [*А. Ніковський*]. З життя «Просвіт»: в Одеській «Просвіті» // Рада. – К., 1909. – 18 січня. – С. 4.
- ⁴⁵ *Кульчицька О.В.* Громадська діяльність «Просвіт» півдня України на початку XX ст. // Національний університет «Києво-Могилянська академія»: Наукові записки. – К., 2003. – Т. 21: Історичні науки. – С. 26.
- ⁴⁶ *Чикаленко Є.* Щоденник: У 2 т. – К., 2004. – Т. 1: 1907–1917. – С. 79.
- ⁴⁷ *Самойлов Ф. О., Скрипник М. О., Яреценко О. Т.* Одеса на зламі століть (кінець XIX – початок XX ст.): Історико-краєзнавчий нарис. – Одеса, 1998. – С. 98–99.
- ⁴⁸ ГДА СБ України, спр. 67098 ФП, т. 59, ч. 3, арк. 599.
- ⁴⁹ Звіт Одеського Українського Клуба за 1910 р. – Одеса, 1911. – С. 4–5.
- ⁵⁰ Звіт Українського Клубу за 1911 р. – Одеса, 1912. – С. 3, 4.
- ⁵¹ *Т-ко [Г. Саливон].* В Одеському українському клубі // Рада. – К., 1911. – 19 листопада. – С. 3.
- ⁵² ІРНБУВ, ф. 44, № 517, арк. 1. зв.
- ⁵³ Там само, № 505, арк. 1–2 зв.
- ⁵⁴ ГДА СБ України, спр. 67098 ФП, т. 59, ч. 3, арк. 599.
- ⁵⁵ *Василько.* Специфічна енергія // Рада. – К., 1908. – 26 серпня. – С. 1–2.
- ⁵⁶ ІР НБУВ, ф. 44, № 514, арк. 2–2 зв.
- ⁵⁷ Там само, № 534, арк. 1 зв.
- ⁵⁸ Там само, № 519, арк. 1–1 зв.
- ⁵⁹ *Чикаленко Є.* Щоденник (1907–1917). – К., 2004. – Т. 1. – С. 71.
- ⁶⁰ *В-ко.* Лист з Одеси // Рада. – К., 1909. – 12 серпня. – С. 1.
- ⁶¹ ІР НБУВ, ф. 44, № 497, арк. 2.
- ⁶² Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 385, оп. 1, спр. 2059, арк. 169, 173.

- ⁶³ ІР НБУВ, ф. 44, № 522, арк. 1–1 зв.
⁶⁴ Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). – К., 2004. – Т. 1. – С. 168.
⁶⁵ ІР НБУВ, ф. 317, № 1030, арк. 15–15 зв.
⁶⁶ Там само, ф. 44, № 527, арк. 1; *Старовойтенко І.* Епістолярний діалог Євгена Чикаленка з Андрієм Ніковським // *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика.* – К., 2004. – Вип. 7. – С. 327.
⁶⁷ Детальніше див.: *Горбатюк М. А.* Ніковський як співробітник і редактор газети «Рада» // *Історичний журнал.* – 2008. – № 4. – С. 44–57.
⁶⁸ ІР НБУВ, ф. 44, № 532, арк. 1–1 зв.
⁶⁹ Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). – К., 2004. – Т. 1. – С. 246.
⁷⁰ ІР НБУВ, ф. 44, № 539, арк. 1.
⁷¹ Там само, № 533, арк. 1.
⁷² ЦДІАК України, ф. 721, оп. 3, спр. 6467, арк. 16.
⁷³ Там само, арк. 17.
⁷⁴ ІР НБУВ, ф. 44, № 539, арк. 2.; там само, № 535, арк. 1.
⁷⁵ Там само, № 515, арк. 2.
⁷⁶ Там само, № 534, арк. 1.
⁷⁷ Там само, арк. 1 зв.
⁷⁸ Там само, № 541, арк. 1.
⁷⁹ ГДА СБ України, спр. 67098 ФП, т. 59, ч. 3, арк. 600; Життєпис А. В. Ніковського // *Записки історико-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук.* – К., 1923. – Кн. 2–3. – С. 95.
⁸⁰ ІР НБУВ, ф. 44, № 533, арк. 3–3 зв.

№ 1

СВІДОЦТВО ПРО НАРОДЖЕННЯ А. НІКОВСЬКОГО

26 березня 1888 р.,
с. Малий Буялик Херсонської губ.

Свидетельство

Мы нижеподписавшиеся священно и церковнослужители Херсонской Епархии, Одесского уезда, села Малого Буялыка¹, Иоанно-Предтеченской церкви собственноручным подписом и приложением церковной печати, свидетельствуем в том, что в метрической книге² приходской нашей церкви за тысяча восемьсот восемьдесят пятый год, в 1-й части³, под № 38, записан акт следующего содержания: 1885 года, октября третьего дня, родился, а шестого числа крещен Андрей; родители его: Очаковский мещанин Василий Евстафиев Никовский и законная жена его Ирина Афанасьевна, оба православные. Восприемниками⁴ были: Одесский мещанин Василий Иванов Чумный и солдатка Олимпиада Матвеева Байкова. Таинство крещения совершал Антоний Стоянов с псаломщиками Антонием Ивановым и Иваном Паненко.

1888 года 26 марта
Священник
Печать

подпись

Державний архів Одеської області (далі – Держархів Одеської обл.), ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 22. Копія, рукопис.

№ 2

АТЕСТАТ А. НІКОВСЬКОГО
ПРО ЗАКІНЧЕННЯ 5-Ї ОДЕСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ

31 травня 1905 р., м. Одеса

Аттестат зрелости

Дан сей сыну мещанина Андрею Никовскому, вероисповедания православного, родившемуся третьего октября 1885 года, обучавшемуся в Одесской 5-й гимназии⁵ – восемь лет и пробывшему один год в восьмом классе, в том, во первых, что на основании наблюдений за все время обучения его в Одесской 5-ой гимназии, поведение его вообще было отличное, исправность в посещениях и приготовлении уроков, а также в исполнении письменных работ достаточная, прилежание хорошее и любознательность одинаковая по всем предметам, во вторых, что он обнаружил нижеследующие познания:

	Предметы гимназического курса	Отметки, выставл[енные] на педагогическом сов[ете] на осн[овании] § 74 Правил об испыт[аниях], утвержд[енных] Мин[истерством] Народ[ного] Просв[ещения] 12 марта 1891 г.	На испытании происходившем
1.	Закон Божий	5(пять)	5(пять)
2.	Русский яз[ык] с церк[овно]- слав[янским] и словесность	4(четыре)	4(четыре)
3.	Логика	3(три)	___//___
4.	Латинский язык	3(три)	3(три)
5.	Греческий язык	3(три)	3(три)
6.	Математика	3(три)	3(три)
7.	Математическая география	5(пять)	___//___
8.	Физика	5(пять)	___//___
9.	История	4(четыре)	4(четыре)
10.	География	5(пять)	___//___
11.	Французский язык	4(четыре)	4(четыре)
12.	Немецкий язык.	___//___	___//___

На основании чего и выдан ему сей аттестат зрелости, предоставляющий все права, обозначенные в §§ 130-132, Высочайше утвержденногo 30 июля 1871 года устава гимназий и прогимназий⁶.

Директор Одесской 5-ой гимназии	<i>подпись</i>
И[сполняющий] о[бязаности] инспектора	<i>подпись</i>
Законоучитель	<i>подпись</i>
Члены педагогического совета	<i>подписи</i>

Держархів Одеської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 18, 19–20. Оригінал, рукопис на бланку.

№ 3

**СВИДОЦТВО А. НИКОВСЬКОГО ПРО ПРИПИСКУ
ДО ПРИЗИВНОЇ ДІЛЬНИЦІ***

2 червня 1905 р., м. Одеса

Свидетельство о приписке к призовому участку

Мещанин гор[ода] Очакова Андрей Васильевич Никовский, православного вероисповедания, родившийся третьего октября тысяча восемьсот восемьдесят пятого года, приписан, для отбытия воинской повинности в тысяча девятьсот седьмом году, к пятому призывному участку (города Очакова) Одесского уезда, в том и выдано ему, Никовскому, это свидетельство из Очаковской городской управы 2-го июня 1905 года за № пятьсот шестьдесят вторыми.

Городской Голова	<i>подпись</i>
Членъ Управы	<i>подпись</i>
Секретарь	<i>подпись</i>

Держархів Одеської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 23. Оригінал, машинопис.

* На документі містяться відбиток круглої печатки із зображенням герба Херсонської губернії та надписом «Печать Очаковской городской управы».

№ 4

**ПОСВІДЧЕННЯ ОЧАКІВСЬКОЇ МІЩАНСЬКОЇ УПРАВИ
ПРО ВІДСУТНІСТЬ З ЇЇ БОКУ ПЕРЕШКОД ЩОДО ВСТУПУ
А. НИКОВСЬКОГО ДО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

1 серпня 1905 р., м. Очаків

Удостоверение

Дано сие за надлежащею подписью и приложением печати Очаковскому мещанину Андрею Васильевичу Никовскому, 20 лет, в том, что на поступление его в высшее учебное заведение для получения образования, со стороны Очаковской Мещанской управы препятствий не встречается

Мещанский староста	<i>подпись</i>
--------------------	----------------

Держархів Одеської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 21. Копія, рукопис.

№ 5

**ПРОХАННЯ А. НІКОВСЬКОГО ПРО ЙОГО ЗАРАХУВАННЯ
НА ПРИРОДНИЧЕ ВІДДІЛЕННЯ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ ІМПЕРАТОРСЬКОГО НОВОРОСІЙСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ***

8 серпня 1905 р., м. Одеса

Его превосходительству
господину ректору⁷ Императорского
Новороссийского университета
от очаковского мещанина
Андрея Васильевича Никовского

Прошение

Окончив в текущем 1905 году Одесскую 5-ю гимназию и желая продолжать образование, честь имею покорнейше просить Ваше превосходительство зачислить меня в число студентов Императорского Новороссийского университета по естественному отделению физико-математического факультета.

При сем прилагаю: аттестат зрелости, метрическое свидетельство, увольнительное свидетельство от мещанской управы, выписку из кондуита⁸ и свидетельство о приписке к призывному участку.

Андрей Никовский

Держархів Одеської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 9. Оригінал, рукопис.

* На документі містяться відбиток прямокутного штампуга надписом «Императорский Новороссийский университет 8 авг[уста] 1905 [г.]», резолюція «По взносе платы за слушание лекций – зачислить августа 8 дня 1905 г. Ректор И. Зан[чевский]», внизу документа надпис – «Принято 25 руб. ___ коп. августа 8 дня 1905 г. Казначей (нідпис). Кв[итанция] № 2054 (нідпис)».

№ 6

**ПРОХАННЯ А. НІКОВСЬКОГО ПРО ЙОГО ПЕРЕВЕДЕННЯ НА
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ІМПЕРАТОРСЬКОГО
НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ***

16 вересня 1906 р., м. Одеса

Его превосходительству г[осподи]ну
ректору Императорского
Новороссийского университета
студента 1-го семестра
естественного отделения
физико-математического факультета
Андрея Васильевича Никовского

Прошение

Имею честь просить Ваше превосходительство сделать зависящее от Вас распоряжение о переводе меня на историко-филологический факультет.

Андрей Никовский

Держархів Одеської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 6. Оригінал, рукопис.

* На документі містяться відбиток прямокутного штампу з надписом «Императорский Новороссийский университет 17 сен[тября] 1906[г.]» і резолюція «Перечислить».

№ 7

**НОТАРИАЛЬНО ЗАСВІДЧЕНА ЗГОДА С. ХРИСТО
НА ОДРУЖЕННЯ ЇЇ ДОЧКИ Н. ХРИСТО З А. НІКОВСЬКИМ***

22 серпня 1908 р., м. Одеса

Настоящим изъясляю свое согласие на вступление в брак дочери моей Наталии Дмитриевны Христо, с[о] студентом Императорского Новороссийского университета, историко-филологического факультета Андреем Васильевичем Никовским.

Одесса, 22 августа 1908 г.

Вдова греческо-поданного Софья Ивановна Христо.

Я, нижеподписавшийся, удостоверяю, что вышеозначенная подпись на этой подписке сделана собственноручно в присутствии моем, Ивана Филипповича Квасникова, и[сполняющего] д[олжность] одесского нотариуса Дмитрия Августиновича Тарасевича, в конторе его, находящейся Бульварного участка, по Полицейской ул[ице] в доме под № 19, вдовою греческо-поданного Софьей Ивановной Христо, живущей в Одессе, по Канатной улице, в доме Бродского, лично мне известною.

Одесса, 1908 года августа 22. По реестру № 5845.

И[сполняющий] д[олжность] нотариуса

И. Квасников

Держархів Одеської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 25. Оригінал, рукопис.

* На документі міститься відбиток круглої печатки із зображенням герба Херсонської губернії та надписом «Печ[ать] нотариуса Дмитрия Августиновича Тарасевича в Одессе».

№ 8

**НОТАРИАЛЬНО ЗАСВІДЧЕНА ЗГОДА І. БЕРЕГОВОЇ
НА ОДРУЖЕННЯ ЇЇ СИНА А. НІКОВСЬКОГО З Н. ХРИСТО***

23 серпня 1908 р., м. Одеса

Сим удостоверяю, что с моей стороны никаких препятствий не имеется к браку сына моего, студента Императорского Новороссийского университета,

историко-филологического факультета, Андрея Васильевича Никовского с девицей Наталией Дмитриевной Христо.

Ирина Афанасьевна Береговая по первому мужу Никовская, [нерозбірливо] неграмотную по ее личному доверию подписал крестьянин Адам Казимирович Горбачевский.

Я, нижеподписавшийся, удостоверяю, что вышеозначенная подпись сделана собственноручно в присутствии моем, Петра Исааковича Сторчакова, и[сполняющего] д[олжность] одесского нотариуса Михаила Федоровича Комарова⁹, в конторе его по ул[ице] Жуковского в доме № 27 крестьянином Адамом Казимировичем Горбачевским, по личной просьбе и в присутствии неграмотной жены отставного рядового Ирины Афанасьевны Береговой, по первому мужу Никовской, – живущей в гор[оде] Одессе, по Успенской улице, в доме № 62, неизвестной мне лично, представившей о своей самоличности метрическую выпись о бракосочетании, выданную причтом одесской Успенской церкви 19 августа 1892 года за № 242.

Гор[од] Одесса, 1908 года августа 23 дня. По реестру № 8567.

И[сполняющий] д[олжность] нотариуса

П. Сторчаков

Держархів Одеської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 24–24 зв. Оригінал, рукопис.

* На документі міститься відбиток круглої печатки із зображенням герба Херсонської губернії та надписом «Печать нотариуса Михаила Комарова в Одессе».

№ 9

ПРОХАННЯ А. НИКОВСЬКОГО ДО РЕКТОРА ІМПЕРАТОРСЬКОГО НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРО НАДАННЯ ЙОМУ ДОЗВОЛУ НА ОДРУЖЕННЯ З Н. ХРИСТО*

23 серпня 1908 р., м. Одеса

Его превосходительству
господину ректору Императорского
Новороссийского университета
Студента историко-филологического факультета
Андрея Васильевича Никовского

Прошение

Прошу Ваше превосходительство разрешить выдать мне удостоверение о неимении со стороны Императорского Новороссийского университета препятствий к браку моему с греческо-подданой, слушательницей Одесских Высших женских курсов, девицей Наталией Дмитриевной Христо.

Прилагаю удостоверение моей матери и С. И. Христо о неимении с их стороны препятствий к браку.

Андрей Никовский

Держархів Одеської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 9495, арк. 12. Оригінал, рукопис.

* На документі містяться відбитки прямокутних штампів із надписами «Канцелярия по студенческим делам Императорского Новороссийского университета»

23 авг[уста] 1908 [г.]» та «Императорский Новороссийский университет 26 авг[уста] 1908 [г.]», резолюція «Выдать (подпис)», внизу документа надпис – «Удостоверение за № 7394 получил. Андрей Никовский»

№ 10

ЛИСТ ГОЛОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ РАДИ ОДЕСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ
ГІМНАЗІЇ Є. ВІСКОВАТОВОЇ А. НІКОВСЬКОМУ З
ПОВІДОМЛЕННЯМ ПРО ДОПУЩЕННЯ ЙОГО ДО ВИКЛАДАННЯ
РОСІЙСЬКОЇ МОВИ У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

5 листопада 1912 р., м. Одеса

Г[осподину] Андрею Никовському

Имею честь уведомить Вас, милостивый государь, что предложением г[осподина] попечителя округа от 3-го ноября 1912 г. за № 42727 Вы допущены на текущий учебный год к преподаванию русского языка в V^A, V^B, VI и VII классах и педагогики в VII классе женской Е. А. Висковатовой гимназии с 3 ноября с[его] г[ода], присовокупляя при этом, что согласно расписанию завтра, 6-го ноября, у Вас на 4 часах назначен урок в V^B классе по русскому языку и на 5 часах в VII классе урок по педагогике.

Председатель педагогического совета

подпись

Центральний державний історичний архів, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 721, оп. 3, спр. 6467, арк. 16–16 зв. Оригінал, рукопис.

№ 11

ЛИСТ ГОЛОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ РАДИ ОДЕСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ
ГІМНАЗІЇ О. БЕЛЕН-ДЕ-БАЛЛЮ А. НІКОВСЬКОМУ З
ПОВІДОМЛЕННЯМ ПРО ДОПУЩЕННЯ ЙОГО ДО ВИКЛАДАННЯ
РОСІЙСЬКОЇ МОВИ У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

11 грудня 1912 р., м. Одеса

Г[осподину] преподавателю русского языка А. В. Никовскому

Имею честь уведомить Вас, милостивый государь, что г[осподин] попечитель учебного округа предложением от 28-го ноября сего года, за № 48171, поручил Вам, с 20 ноября, уроки русского яз[ыка] в VI и VII классах вверенной мне гимназии.

Председатель

подпись

ЦДАК України, ф. 721, оп. 3, спр. 6467, арк. 17. Оригінал, машинопис.

ПОСВІДЧЕННЯ А. НІКОВСЬКОГО ПРО РОБОТУ
В ОДЕСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ГІМНАЗІЇ О. БЕЛЕН-ДЕ-БАЛЛЮ*

20 грудня 1912 р., м. Одеса

Удостоверение

Предъявитель сего, имеющий выпускное свидетельство историко-филологического факультета Императорского Новороссийского университета Андрей Васильевич Никовский, состоит преподавателем русского языка и словесности в старших классах Одесской женской гимназии О. С. Белен-де-Баллю, что подписью и приложением печати гимназии удостоверяю.

Председатель

подпись

ЦДАК України, ф. 721, оп. 3, спр. 6467, арк. 15. Оригінал, машинопис.

* На документі містяться відбиток круглої печатки із надписом «Печать попеч[ительского] совета Одесск[ой] женск[ой] гимн[азии] О. С. Белен-де-Баллю». У правому верхньому куті документа наклеєна гербова марка номіналом 75 коп.

¹ Малий Буялик – село, центр Мало-Буялицької волості Одеського повіту Херсонської губернії. За даними Центрального статистичного комітету Російської імперії станом на 1886 р. тут мешкало 1937 осіб, налічувалось 222 дворових господарства, існували православна церква, школа, поштова станція, 5 лавок. До 1801 р. село носило назву Аджелик. У 1920 р. перейменоване у Сverdлове. Нині входить до складу Комінтернівського району Одеської області; його населення становить 1560 осіб.

² Метричні книги – паперові формуляри, в яких духовенство реєструвало акти громадянського стану членів церкви: хрещення (народження), вінчання (шлюб), поховання (смерть). У Російській імперії їх ведення було обов'язковим для священослужителів усіх конфесій за зразком формуляра, затвердженого Синодом Російської Православної Церкви у 1724 р.

³ Метрична книга складалася із трьох розділів: «О рождающихся», «О бракосочетающихся» і «О умирающих». До першого розділу вносилися записи про народження і хрещення, зокрема: порядковий номер запису, дата народження і хрещення, стать новонародженого, його ім'я, місце проживання, відомості про станову приналежність, віросповідання, національність; ім'я, прізвище, по батькові батька та матері (або вказувалося на незаконність народження); записувалися імена хрещених батьків, їх місце проживання та станова приналежність; вказувалося, хто з священно- і церковнослужителів хрестив дитину і де цей обряд відбувався – в будинку прихожанина чи в церкві.

⁴ Восприемники – хрещені батьки.

⁵ П'ята Одеська гімназія – виникла у 1899 р. на місці Другої Одеської прогімназії. Розташовувалася на розі вулиць Гімназичної (до 1899 р. – Безіменний провулок) та Ново-Рибної. У гімназії в різні часи навчалися письменники В. Катаєв, Ю. Олеша, Є. Петров, вчені М. Дікіс, С. Ільченко, С. Ваксман, архітектор В. Фельдштейн, композитор М. Раухвергер. Після революції 1917 р. у будівлі гімназії розмістився сільськогосподарський інститут.

⁶ Відповідно до §§ 130-132 Статуту про гімназії і прогімназії від 30 липня 1871 р. тільки випускники гімназій мали право вступати до вищих навчальних закладів

Російської імперії. Також їм надавалась перевага при прийманні на державну та військову службу.

⁷ Йдеться про *Занчевського Івана Михайловича* (1861–1928) – російського математика, ректора Новоросійського університету (м. Одеса). У 1883 р. закінчив фізико-математичний факультет Новоросійського університету, у 1889 р. отримав ступінь магістра, а в 1891 р. – доктора прикладної математики. Працював на кафедрі механіки з 1888 р. по 1909 р. і з 1917 р. по 1920 р. Очолював Новоросійський університет у 1905–1907 рр.

⁸ Кондуїтний список, кондуїт (фр. *conduite* – поведінка, журнал поведінки) – журнал із записами про поведінку учнів у навчальному закладі. Вперше був запроваджений у середині XIX ст. у Німеччині. Використовувались також у Російській імперії у гімназіях, духовних навчальних закладах і кадетських корпусах. У кондуїт перш за все вносились записи про різні проступки, що було приводом до внесення учня до переліку неблагонадійних.

⁹ *Комаров Михайло Федорович* (1844–1913) – український громадський та культурно-просвітній діяч, літературознавець, бібліограф, перекладач, видавець. Закінчив Катеринославську гімназію та юридичний факультет Харківського університету (1867). Працював в окружному суді м. Острогозька (Воронезька губ.) та присяжним повіреним у Києві. Згодом – нотаріусом в Умані (з 1883 р.) та Одесі (з 1887 р.). Член Київської Старої та Одеської громад, один із засновників одеської «Просвіти» та її голова (1906–1909 рр.). Автор праць історичного змісту «Запорожець Костянтин Вира», «Оповідання про Богдана Хмельницького». Голова словникової комісії, результатом роботи якої став 4-томний «Словарь російсько-український» (виданий у Львові у 1893–1898 рр. під псевдонімом М. Уманець і А. Спілка).

УДК 930.25(477)

Марина Бандура

**ДОКУМЕНТИ ОСОБОВИХ ФОНДІВ В. Л. МОДЗАЛЕВСЬКОГО
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ
АРХІВНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ**

«Серый костюм, узенький, тесный, бледное с точеными, красивыми чертами лицо, борода длинная; глаза смотрят спокойно, радушно, ласково; видно, только и интересуется его – архив какой-нибудь, да грамота жалованная, да гербок панский»

Г. Лукомский

Опубліковано документи з особових фондів відомого історика, джерелознавця, генеалoga, архівіста, археографа, геральдиста й мистецтвознавця В. Л. Модзалевського, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Центральному державному історичному архіві України, м. Київ.

Ключові слова: В. Л. Модзалевський, архівна справа, особовий фонд, архівні документи.

© *Марина Бандура, 2013*